

Nazlı'nın yardımlarıyla ve özel dersler vererek hayatını sürdürdü. Bu arada sıkıntılı günler yaşadı. Uykusuzluk hastalığı yüzünden aldığı uyuşturucu karışımı bir ilaç sebebiyle (*Abdülhak Hâmid'in Hatıraları*, s. 309) 21 Temmuz 1905'te İngiltere'nin Folcestone şehrinde öldü. Cenazesi Abdülhak Hâmid'in ilgisiyle kaldırıldı. Daha sonra hâmisî Prenses Nazlı'nın isteği üzerine naaşı Tunus'ta misafirken beğendiği bir tepeye nakledildi. Abdülhak Hâmid ile Recâizâde Mahmud Ekrem'in hayranlarından olan Abdülhalim Memduh, Servet-i Fünûn'a zemin hazırlayan ara nesil ediplerindendir.

Eserleri. Şiir. 1. Tasvîr-i Vicdân (İstanbul 1301). Müellifin, içinde çocukluk mahsulü olduğunu söylediği ve değişik konuları işlediği yirmi sekiz şiiri bulunmaktadır. **2. Tasvîr-i Hissiyât** (İstanbul 1303). Gençlik dönemine ait bazıları nazîre tarzında çeşitli şiirlerden oluşmaktadır. **3. Burhan** (İstanbul 1303). Kanûnî Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Kara Süleyman Paşa'nın kahramanlığını anlatan bir eser olup Viyana hatıralarının ihyâsı düşüncesiyle kaleme alınmıştır. **4. Mazlum Türkler'e Mev'ize** (Paris 1902). Yurt dışında bulunan Türkler'e öğütler ihtiva etmektedir. **5. Türk Eş'âr-ı Garâmı** (Paris 1905). Türk edebiyatındaki aşk şiirlerinden seçilerek oluşturulan eser, Edmond Fazy ile birlikte *Anthologie de l'amour turc* adıyla Fransızca hazırlanan ilk şiir antolojisidir. **Tiyatro. 1. Bedriye** (İstanbul 1304). Hece vezniyle yazılmış bu üç perdelik eserin konusu erkek köle ile evin kızı arasındaki aşk olup Tanzimat döneminde rastlanan halk dramı örneklerindendir. **2. Nâ-lân**. Yine heceyle yazılmış ve *Nokta* dergisinde tefrika ediliren (nr. 1-2, 26 Temmuz – 2 Ağustos 1302 r.) yarım kalmıştır. **3. Abdülhamid ve Genç Türk Bir Har-em Ağası** (Paris 1901, İzmir 1327, Refik Nevzad'la birlikte). Ayrıca Abdülhalim adlı bir kişi tarafından yazılan *Ümitsiz Mülakat yahud İstifade-i İbret* adlı oyun (İstanbul 1292) bazı kaynaklarda (Akı, s. 158) Abdülhalim Memduh'a nisbet edilmişse de yazarın doğum tarihi göz önünde bulundurulduğunda ona ait olmadığı anlaşılmaktadır. **Edebiyat Tarihi. Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye** (İstanbul 1306). Yazarın şöhretini borçlu olduğu eser Osmanlı edebiyatında "edebiyat tarihi" adını taşıyan ilk kitaptır. Mukaddimede edebiyatın önemine temas eden müellif birinci fasılda Türk dili ve edebiyatı hakkındaki görüşlerine yer vermiş, ikinci fasılda Sinan Paşa'dan Âkif Paşa'ya, üçüncü fasıl-

da "Devr-i Teceddüd" alt başlığıyla Âkif Paşa'dan kendi zamanına kadar olan gelişimi anlatmıştır. Eserde bazıları çok kısa olmak üzere toplam yirmi yedi şair ve edebiyatçı hakkında bilgi verilmiştir.

Abdülhalim Memduh'un bunlardan başka Londra'da 1902 yılında basılmış, II. Abdülhamid'i hedef alan bir broşürü bulunmaktadır. Babası Ali Râgıb'ın adıyla yayımlanan *Hukûk-ı İdâre* (İstanbul 1304) ve imzasız olarak çıkan *Takvîm-i Edebî 1304 Senesi* (İstanbul 1305) adlı eserlerin de Abdülhalim Memduh'a ait olduğu belirtilmektedir (İbnülemin, s. 940). Ayrıca Mustafa Reşid Paşa hakkında *Reşid Paşa* adıyla bir biyografi kaleme almıştır (İstanbul 1306).

Müellifin *Burhan* adlı eserinin ikinci sayfasında verilen basılmamış eserleri listesinde *İclâl* (bir vak'a-i târifî), *İğbirâr*, *Abdülhalim Memduh* adlı manzum, tercüme olduğu belirtilen *Şerâit-i İctimâiyye* ve *Askerlik* adlı mensur eserlerin isimleri yer almaktadır. Ali Kemal de Abdülhalim Memduh'un, tutuklu bulundukları sırada kendilerini yargılayan Hüs-nü Bey'i hedef alan *Reis Bey* adlı bir perdelik oyun yazdığını belirtir (*Ömrüm*, s. 115).

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, II, 240-241; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 931-944; Mustafa Nihat [Özön], *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1941, s. 348-349; Ağah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, I, 479; Ali Kemal, *Ömrüm* (haz. Zeki Kunalalp), İstanbul 1985, s. 74, 103-126; Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul 1985, s. 11; Nazım H. Polat, *Şahabeddin Süleyman*, Ankara 1987, s. 137-139; Niyazi Akı, *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1989, s. 120-121, 124, 158, 174; İsmail Parlatır, *Tanzimat Edebiyatında Kölelik*, Ankara 1992, s. 133-134, 177, 188; Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret: Devir, Şahsiyet, Eser*, İstanbul 1993, s. 13; *Abdülhak Hâmid'in Hatıraları* (haz. İnci Enginün), İstanbul 1994, s. 309-310, 397; Özcan Aygün, *Abdülhalim Memduh: Hayatı-Eserleri ve "Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye"* (yüksek lisans tezi, 1994), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Doğumunun 130. Yıldönümünde Abdülhalim Memduh", *Akademik Araştırmalar*, sy. 3, Erzurum 1996, s. 12-15; a.mlf., "Ara Nesil", *Ay Işığı*, sy. 6, Isparta 1997, s. 47-51; Ömer Faruk Akün, "Bir Türk Edebiyatı Tarihi Yazmak Mümkün müdür?... ", *Dergâh*, I/1, İstanbul 1990, s. 12; Nurullah Çetin, "Türkçede İlk Edebiyat Tarihi", *TDe*, IX/1 (1995), s. 143-152; "Abdülhalim Memduh", *TA*, I, 54; "Abdülhalim Memduh", *TDEA*, I, 19; İnci Enginün, "Edebiyat Tarihi", a.e., II, 443-444; M. K. Özgül, "Abdülhalim Memduh", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2002, I, 75.

ÖZCAN AYGÜN

MEMEKZÂDE MUSTAFA EFENDİ

(bk. MUSTAFA EFENDİ, Memekzâde).

MEMİ CAN EFENDİ

(ö. 1008/1599-1600)

Halvetî-Uşşâkî şeyhi.

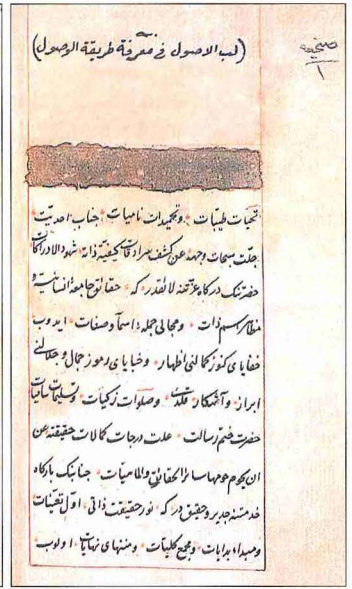
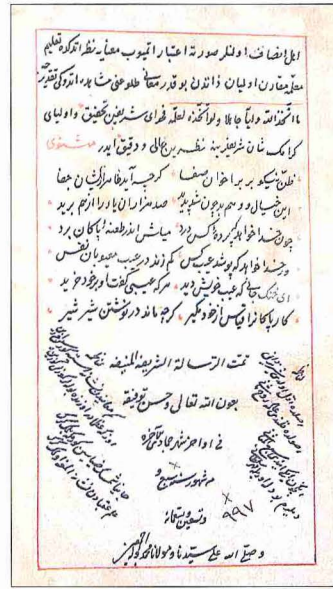
Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Adını Şeyh Muhyiddin Mehmed b. İlyâs Memî Cân Saruhânî şeklinde kaydeden Nev'izâde Atâî ve Şeyhî'nin verdiği bilgilerden aslen Saruhanlı (Manisa) olduğu ve ilk tahsilini memleketinde yaptığı, Manisa, Bursa ve İstanbul yöresinde Uşşâkî tarikatinin yayılmasında önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Şeyhî ve Müstakimzâde'nin, Memî Can Efendi'yi Hüsâmeddin Uşşâkî'nin de feyiz aldığı Ümmî Sinan'ın (ö. 976/1568) halifelerinden biri olarak göstermeleri, onun önce Ümmî Sinan'a intisap edip ardından Halvetiyye'nin Uşşâkıyye kolunun piri Hüsâmeddin Uşşâkî'den seyrü sülûkünü tamamlamış olabileceğini düşündürmektedir. Hüsâmeddin Uşşâkî'nin 100'ü aşkın halifesi içinde günümüze kadar ulaşabilen yegâne kolun kendisiyle devam etmesi Memî Can Efendi'yi Uşşâkîlik tarihinde önemli bir yere sahip kılmaktadır.

Evliya Çelebi'nin Kutb-i Aktâb eş-Şeyh Memî Can Efendi diye zikrettiği Memî Can on altı halife yetiştirmiş, silsilesi bunlardan Gelibolulu Şeyh Ömer Karîbî'den yürümüştür. Bir diğer halifesi de Bursalı şair Şeyh Mehmed Subhî Efendi'dir. Memî Can Efendi'nin tekkesi, bir hâne-dergâh olarak Fatih'te bugün cami şeklinde kullanılan Emîr Buhârî Tekkesi'nden Hüsrev Paşa'ya inen (şimdi Sarıgözel caddesi) yokuş üzerinde bulunmaktaydı. 1708 tarihli bir belgede kurban bayramı münasebetiyle bu tekkeye iki kurban, 1875 tarihli bir diğer belgede de muharremiyye olarak 30 kuruş verildiği yazılıdır. Vefat ettiğinde bu müstakil tekkeye defnedilen Memî Can'ın ölümüne şair Hâşimî tarafından şu tarih düşürülmüştür: "Eyleyip rûh-ı revan virdi Memî Cân-ı azîz (1008/1599-1600). Ahmed Rifat Efendi, Memî Can Efendi'nin türbesini İstanbul ve civarındaki ziyaretgâhlar arasında zikreder. Türbenin 1920'lerdeki durumu hakkında bilgi veren Hüseyin Vassâf burasının Cibali yangınında tamamen yandığını söyler. Cumhuriyet dönemi imar çalışmaları esnasında türbenin bulundu-

ğu arsadan yeni açılan bir sokak geçmiş, arsanın bir kısmı üzerine yeni binalar yapılmıştır. 1940'lı yıllarda kâğır bir binanın girişinde kalan Memi Can Efendi'nin mezarının yerinin belli olması için mahalle sakinleri tarafından üzerinde "Bican Baba Mezarı" yazılı bir mezar taşı yaptırılmıştır. 1967'de mevcut binanın yerine Cemâleddin Server Revnakoğlu'nun ifadesiyle "nakl-i kubûr dahi yapılmadan" bir apartman inşa edilmiştir. Söz konusu mezar taşı, az ileride Emîr Buhârî Camii'nin hazîresindeki boş bir yere bir kabirmiş gibi konulmuştur.

Eserleri. 1. *Lübbü'l-usûl fî mâ'rifeti't-tarîki'l-vüsûl*. Seyyid Alizâde'nin *Şir'atü'l-İslâm* adlı kitabından nakiller, Ferîdüddin Attâr ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi sûfilerden alınan beyitlerle süslenen kitapta daha çok ibadetlerin faziletleri üzerinde durulmuştur. Eserin beş nüshası bilinmektedir (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 670; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 822/2, nr. 197/1; Çorum Hasan Paşa Ktp., nr. 819; Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, nr. 1440/1^a-54^b). 2. *Metâlibü's-sülûk fî beyâni't-tarîki'l-meslûk* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3145). Bir önceki esere zeyil olarak yazılmıştır. Memi Can Efendi'nin 998 (1590) yılında istiğrak halinde iken müridi Muslihuddîn-i Rûmî'ye imlâ ettirdiği eser III. Murad'a sunulmuştur. 3. *Divan*. XVI. yüzyıl tekke şairleri arasında aya geçmeyen Memi Can Efendi'nin divançesinin tek nüshası bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 796/1-21). III. Murad'ın şiirleri tasavvuf ehli birçok kişi tarafından "muhakkikâne ve muvahhidâne" bulunduğu için şerhedildiği bilinmektedir. Bunlar arasında Memi Can ile halifesi Bursalı Mehmed Subhi efendiler de bulunmaktadır. Divançede Memi Can Efendi'nin, "Ol nice mahlûk-ı bî-candır ki halk olalı bir kerre söyledi" mısraıyla başlayan lugazı şerhettiği görülmektedir. 4. *Uknûmü'l-hikem fî mâ'rifeti'l-sırrî'l-kıdem* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2559). Memi Can Efendi'nin III. Murad için yazdığı bir methiyesinin müridi Mehmed Kadı el-Çorûmî tarafından yukarıdaki adla şerhedildiği kaydedilmekteyse de eser incelendiğinde bu kişinin şârih değil kâtip olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu eserde Mehmed Kadı, Memi Can Efendi'nin önceki iki kitabını Muslihuddîn-i Rûmî adlı müridi, bunu ise kendisi için imlâ ettiğini be-

Memi Can
Efendi'nin
*Lübbü'l-usûl
fî mâ'rifeti't-
tarîki'l-vüsûl*
adlı eserinin
ilk ve son sayfaları
(Hacı Selim
Ağa Ktp.,
Aziz Mahmud
Hüdâyî, nr. 670)

lirtmektedir. Esere, Memi Can Efendi'nin Sultan Murad'ın methine dair yazdığı beş beyitlik bir manzumenin şerhi yapılarak başlanmış, seksen varakta ancak iki beyit şerhedilebilmiştir. Bir şairin kendi şiirini yine kendisinin şerhetmesine güzel bir örnek olan eser, ilk bakışta padişaha yaranmak için yazılmış gibi zannedilirse de şerhte padişahın adının geçmediği ve mücerret tasavvufi yorumların yapıldığı görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divan Edebiyatı Müzesi, Revnakoğlu Dosyaları, nr. 95; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 467-468; Keşfü'z-zunûn, II, 1545; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), I, 152; Şeyhî, *Vekâyü'l-fuzalâ*, s. 50; Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmûa-i Tevârîh* (haz. Fahri Ç. Derin – Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 219; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 408^a; Ahmed Rifat, *Lugat-ı Târîhiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1299, I, 151; Bursalı Mehmed Tâhir, *Aydın Vilâyetine Mensub Meşâyih, Ülemâ, Şuarâ, Müverrihin ve Etibbânî Terâcim-i Ahvâlî*, İzmir 1324, s. 13-14; a.mlf., *Osmanlı Müellifleri*, I, 161; Ahmed Muhyiddin, *Tomâr-ı Kebîr*, Nejdet İşli özel kütüphanesi, s. 113; *Tomar-Halvetiyye*, s. 107; Hüseyin Vassâf, *Seftne*, IV, 236; Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1938, s. 203-204; Mahmut Erol Kılıç, "Adını Uşşâk Şehriden Alan Bir Osmanlı Tasavvuf Okulu: Pîr Hüsâmüddin Hasan-ı Uşşâkî ve Uşşâkîlik", 21. Yüzyıl Eşiğinde Uşak Sempozyumu, İstanbul 2001, I, 435-450; a.mlf., "Kutub Ömer Dede (Karîbî): Gelibolulu Bir Halvetî-Uşşâkî Şeyhi ve Şiirleri", *Avrupa'ya İlk Adım Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul 2001, s. 145-149; a.mlf., "Manisalı Şeyh Memîcân-ı Saruhânî (v. 1008-1600) ve Eserlerinde Mevlânâ'dan Tesirler", *I. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri*, Manisa 2002, s. 205-220.

M. EROL KILIÇ

MEMLEKETEYN

(مملكتين)

Osmanlılar'ın
iki memleket anlamında
Eflak ve Boğdan'a verdikleri isim
(bk. BOĞDAN; EFLAK).

el-MEMLEKETÜ'İ-MAĞRİBİYYE

(bk. FAS).

MEMLÜK

(المملوك)

Esir veya köleler arasında seçilip özel eğitimden geçirildikten sonra hükümdarın muhafız birliğine alınan ve zamanla aristokrat bir sınıf oluşturan ücretli askerler.

Sözlükte "mâlik olmak" anlamındaki mülk kökünden türetilen memlûk "mâlik olunan şey" demektir. Çeşitli İslâm ülkelerinde memlûk yerine gulâm ve Kuzey Afrika'da abîd kelimeleri kullanılmıştır. Endülüs'te özel muhafız birliklerinin hemen tamamını oluşturan Slav kökenli paralı askerlere verilen sakâlîbe adı da "memlûk" anlamındadır.

Muhafız birliklerinde görev yapan, kendilerine has içtimai ve hukukî statüye sahip memlûkler bir tür profesyonel asker niteliğinde İslâm toplumuna girmişler ve zamanla siyasî iktidarlara ele geçiren bir güç halini almışlardır. Bunu gerçekleştiren köle olmalarını yadırgamamışlar, hatta ulaştıkları konumu bir eleme ve seçilme sonucunda elde ettikleri için mem-